

Виховання екологічної свідомості студентів-аграріїв у позааудиторній діяльності

Володимир ОНОПРІЄНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент Сумського національного аграрного університету

Форми, методи та засоби виховання екологічної свідомості студентів під час позааудиторної роботи мають менш конкретизований вияв, ніж у навчальній роботі, і їх буває важко виокремити у різноманітній діяльності. Екологічну свідомість можна розуміти як систему уявлень людини про навколишнє середовище та взаємозв'язки в ньому, про своє місце в природі, а також як відповідне ставлення і характер поведінки в довкіллі. С.Д. Дерябо та В.А. Ясвін, розглядаючи типологію екологічної свідомості, зазначали, що «людство пройшло тривалий шлях розвитку своїх відносин з природою, і на кожному етапі складалася особлива, власлива саме цьому етапу екологічна свідомість» [1, с. 58].

Тип виховного впливу позааудиторної роботи залежить від того, який саме тип екологічної свідомості представляє студент-аграрій. Крім антропоцентричного та природоцентричного, має формуватися екоцентричний тип екологічної свідомості, який характеризується тим, що у відносинах людини й навколишнього середовища наголос робиться на гармонії, взаємозв'язку, взаємодії та взаєморозвитку. Він займає проміжне становище між антропоцентричним та природоцентричним типами екологічної свідомості.

Екоцентричному типу екологічної свідомості притаманні такі особливості:

1. Визнання того, що найвищою цінністю є гармонійний розвиток людини й природи. Людина – не власник природи, а один із членів природної спільноти.

2. Відмова від ієрархічної будови світу. Розум людини не дає їй привілеїв, а, навпаки, накладає на неї додаткові обов'язки щодо довкілля. Соціум не протистоїть світові природи, вони є елементами єдиної системи.

3. Усвідомлення мети взаємодії з природою як максимального задоволення потреб людини та всієї природної спільноти. Людині немає звідки брати засоби для існування, крім як з навколишнього середовища. Але вона повинна не тільки брати, а й давати. Вплив на природу замінюється взаємодією з нею.

4. Розвиток природи й людства мислиться як процес коєволюції, взаємовигідної єдності [2].

Аналіз традиційних підходів до екологічного виховання студентів аграрних та сільськогосподарських навчальних закладів дає змогу виявити загальну тенденцію відмежування особистості від природи («Я» – природа), коли взаємовідносини живих істот розглядаються за межами людської

діяльності, коли кожна істота є насамперед об'єктом вивчення і лише потім – живою істотою. Для таких підходів не характерне цілісне сприйняття природи, вона «розподілена» між різними навчальними дисциплінами. Спроба розкриття її цілісності традиційно здійснюється в процесі естетичного виховання (переважно в дисциплінах соціально-аксіологічного циклу).

Одним з продуктивних способів розв'язання цієї проблеми є застосування в екологічному вихованні системного підходу «глибинної екології». Науково-теоретичні засади цього підходу висвітлено з декількох позицій. «Глибинна екологія» як школа екологічної філософії постає новою парадигмою мислення, системним підходом до вивчення світу, заснованим на фундаментальних цінностях світової цивілізації. Цей підхід допомагає усвідомити, наскільки людина тісно пов'язана з природою, а також перебороти почуття відчуження та відірваності від неї шляхом ототожнення людини зі світом. Базові принципи «глибинної екології» становлять основні положення сучасної екологічної етики [3, с. 4].

«Глибинна екологія» – це шлях вироблення психоемоційного погляду на себе крізь призму системи, частиною якої людина уявляє себе. Психологічними механізмами «глибинної екології» є: актуалізація особистої причетності людини до того чи іншого природного об'єкта, ситуацій, обставин, у яких вона перебуває; проекція особистих станів на природні об'єкти шляхом ототожнення себе з ними (співпереживання), а також переживання особистих емоцій та почуттів щодо стану природних об'єктів (співчуття); самоаналіз своїх дій та вчинків з погляду їх екологічної доцільності. Відповідно до зазначених властивостей «глибинної екології», пропонується новий підхід до екологічного

виховання у навчанні та позааудиторній діяльності, котрий розглядається як:

1) систематична педагогічна діяльність, спрямована на формування в учнів системи цінностей, поглядів та переконань, які впливають на ставлення особистості до екологічної дійсності шляхом актуалізації етичних норм та правил щодо природних об'єктів;

2) інструмент формування в учнів екологічно орієнтованих навичок та звичок, передумовою яких є непрагматична взаємодія зі світом природи [там само, с. 4–5].

Зміст екологічного виховання на засадах «глибинної екології» передбачає дотримання таких шляхів його реалізації: виховання ставлення до навколишнього середовища на основі актуалізації абсолютних цінностей; формування моральних почуттів відповідальності за стан довкілля; осмислення та оцінювання екологічних явищ, набуття уміння їх аналізувати з позицій особистої причетності до розв'язання екологічних проблем; накопичення екологічних знань з метою вироблення навичок такої поведінки, яка б не завдавала шкоди довкіллю; формування бажання до співпраці з природою, активної природоохоронної діяльності з позицій рівноправності з іншими істотами в системі живого світу.

Формування екологічної свідомості у позааудиторній діяльності може успішно здійснюватись на основі ідеальної динамічної моделі майбутнього типу взаємин суспільства і природи, окремої людини і природи, заснованої на вченні про ноосферу. Це передбачення академіка Володимира Івановича Вернадського стало теоретичною основою сучасної науки про охорону довкілля та раціональне природокористування. Якщо розглядати ноосферу як біосоціокультурне утворення, можна зрозуміти той величезний вплив, який має на довкілля діяльність та розум людини. В.І. Вернадський вважав ноосферу ідеалом майбутнього і єдиною можливістю зберегти людську цивілізацію. І сьогодні, коли екологічна проблема є чи не найважливішою серед глобальних проблем людства, можна зазначити: науково-технічний прогрес, економічна діяльність мають здійснюватися гуманістично спрямованою, духовно збагаченою особистістю [4]. Саме ноосфера справляє величезний виховний вплив на особистість поза системою навчання.

За межами аудиторної діяльності студенти задіяні в різноманітних видах позааудиторної роботи. До екологічної діяльності відносять матеріальну діяльність зі збереження і поліпшення довкілля, екологізацію і створення екологічного виробництва, духовну діяльність, пов'язану з формуванням екологічної свідомості. Крім того, виокремлюють такі її аспекти, як управлінський і хіміко-технологічний [5, с. 43]. До екологічної діяльності належать і ті форми соціальної роботи, які сприяють не лише збереженню довкілля, але й соціальному прогресу, наприклад діяльність із раціоналізації потреб

соціального суб'єкта, його способу життя, формування екологічного мислення і відповідального ставлення до навколишнього природного світу. У цьому самому ключі розглядаються і громадянські ініціативи, пов'язані із захистом довкілля, забезпеченням екологічно безпечних, сприятливих умов для життя, з охороною і відновленням природних багатств, а також з інноваційними розробками в політичній, культурній, соціальній, економічній сферах. Саме такий формат діяльності стимулює і спрямовує процес суспільного виробництва і суспільної свідомості, впливає на розроблення і здійснення державної політики в галузі екології.

Мета екологічного виховання в позааудиторній діяльності досягається шляхом поетапного вирішення виховних і розвивальних завдань: виховання розуміння сучасних проблем навколишнього середовища й усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни і рідного краю; розвитку особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному й глобальному рівнях; зосередження уваги на аналізі власної поведінки, виховання почуття обов'язку перед близькими людьми, співвітчизниками, світовим співтовариством щодо охорони природи; засвоєння ціннісних орієнтацій як кращих досягнень загальнолюдської і національної культур, виховання розуміння багатогранної цінності природи (не лише утилітарної, а й естетичної, науково-пізнавальної, рекреаційної, морально-етичної); оволодіння науковими знаннями про взаємозв'язки у системі «людина – суспільство – природа», формування знань і вмінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток творчої і ділової активності під час розв'язування екологічних проблем і життєвих ситуацій; сприяння переходу опанованих знань в особисті переконання, які виключають можливість лицемірного ставлення до природи; розвитку потреби у спілкуванні з природою; розвитку вмінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно правильної поведінки; засвоєння народних традицій у взаємовідносинах людини з природою і кращих досягнень світової практики; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження; залучення підростаючого покоління до активної природоохоронної діяльності на основі набутих знань і ціннісних орієнтацій [6, с. 17].

Молода людина має усвідомити, що кожен із нас повинен піклуватися про природу. Такому усвідомленню сприяє використання виховних засобів у позааудиторний час. Із цього погляду важлива роль належить бібліотекам. Бібліотеки можуть розкрити свій екологічний потенціал, створити систему екологічної просвіти населення, об'єднавши зусилля книгозбірень, природоохоронних та інших установ, які зацікавлені в поширенні екологічних знань. Серед них: екологічні інспекції, рух «Зелений світ», санстанції, екологічні центри і клуби, навчальні

та медичні заклади тощо. Повсюдно можуть бути оформлені яскраві, змістовні книжкові та фотовиставки, інформаційні стенди, екологічні куточки, де представлена не тільки цікава інформація, література, але й кімнатні квіти, композиції з сухих гілок, листя, вироби з природного матеріалу. Бібліотеки також повинні здійснювати інформаційну підтримку екологічної діяльності різних закладів, окремих спеціалістів. Для них готуються інформаційні списки літератури, проводяться дні інформації та дні спеціаліста-аграрія [7].

М.В. Рыбакова зазначає, що «кожен новий пласт культури, нашаровуючись на попередні, використовує їх досягнення і залучає до обігу нові ресурси біосфери. В ході її перетворення на загальний предмет праці відбуваються зміна ролі довкілля, активізація і посилення природних взаємодій, що призводить до формування специфічної структури екологічної діяльності». Дослідниця підкреслює, що пріоритет екологічної діяльності у формуванні екологічної культури полягає в тому, що саме вона визначає «всі аспекти і характер взаємодії природи і суспільства – через діяльність людина розкриває і свої можливості, і можливості природи, а розподіляючи і успадковуючи результати діяльності, стає носієм соціальних і природних здібностей» [5, с. 39].

Серед засобів екологічного виховання студентів-аграріїв у позааудиторній діяльності фахівці виокремлюють також широке використання екскурсій у природу, творчих завдань, ділових ігор тощо [8, с. 146]. Польові практики під час навчальної діяльності можуть бути доповнені заходами, пов'язаними з вивченням природи (дослідження, спостереження, збір рослин, виготовлення гербаріїв, складання атласів, енциклопедій тощо).

Ще однією формою позааудиторного екологічного виховання, яка стає популярною останнім часом, є екотуризм.

Значна увага в Європейській стратегії освіти для сталого розвитку приділяється проектній діяльності та застосуванню інформаційних і комунікаційних технологій у екологічному вихованні. У зв'язку з цим варто зазначити, що в Україні наявний позитивний досвід здійснення національних екологічних Інтернет-проектів. Українські проекти, навіть маючи міжнародні аналоги, вирізняються морально-етичною, виховною спрямованістю. Їх реалізація доводить, що за умов належного науково-педагогічного обґрунтування спілкування з комп'ютером може бути особистісно орієнтованим, сприяти розвитку суспільно значущих, моральних якостей особистості [9, с. 60].

Важливу роль серед методів формування екологічної культури та свідомості у позааудиторній діяльності відіграє також самоосвіта, мета якої полягає в оволодінні знаннями та навичками, набутті власного практичного досвіду, самоспрямуванні особистості на шлях екологізованої поведінки. Останнє завдання особливо актуальне, оскільки володіючи ядром знань, уміннями вчитися, людина сама може обирати види, темпи і терміни навчання,

індивідуалізувати процес освіти. Самоосвітню діяльність можна охарактеризувати: самостійністю пізнання (допомога обмежується лише загальним керівництвом); добровільністю пізнання (самоосвітня діяльність сприяє задоволенню інтересів, що вільно виникають, і є додатковою до основної навчальної діяльності); вибірковістю пізнання (поєднанням спеціалізації в одній із галузей з широким світоглядом) [10, с. 226].

Поява нової стратегії розвитку означає поступове об'єднання в єдину самоорганізуючу систему економічної, екологічної і соціальної сфер діяльності. У цьому розумінні стійкий розвиток має характеризуватися (як мінімум) економічною ефективністю, сумісністю з біосферою і соціальною справедливістю за умов загального зниження антропогенного преса на біосферу. Біосферу, отже, необхідно розглядати вже не лише як сховище і джерело ресурсів, а як фундамент життя, збереження якого має бути обов'язковою умовою функціонування соціально-економічної системи та її окремих елементів [11, с. 126].

Література

1. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Р. н/Д: Феникс, 1996.
2. Максименко О. Екологічна культура та екологічна свідомість: спроби аналізу й класифікації / О. Максименко // Українознавство: наук. журн. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://rius.kiev.ua/do/roboti>
3. Колесник М.О. Екологічне виховання учнів на засадах «глибинної екології» в процесі вивчення біології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / М.О. Колесник; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Т., 2003. – 20 с.
4. Глушкова Н.М. Екологічна культура та формування духовності студентської молоді [Електрон. ресурс] / Н.М. Глушкова, О.Р. Слободянюк // Гуманізм та освіта – 2006: матеріали VIII наук.-практ. конф. ВНТУ. – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/>
5. Рыбакова М.В. Современная социальная экологическая практика / М.В. Рыбакова. – М.: Информ-Знание, 2006.
6. Лебідь С.Г. Формування екологічної культури учнів 7–11 класів у процесі вивчення курсу екології: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / С.Г. Лебідь / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2001.
7. Галигін А.С. Завдання та проблеми морального екологічного виховання в процесі професійного становлення студентської молоді у Донбасі [Електрон. ресурс] / А.С. Галигін, П.Г. Давидов // Гуманізм та освіта – 2006: матеріали VIII наук.-практ. конф. ВНТУ. – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/>
8. Лебідь С.Г. Спеціалізований курс екології як засіб формування екологічної культури школярів / С.Г. Лебідь // Зб. наук. пр. – Випуск 11. Пед. науки. – 2002.
9. Пустовіт Н.А. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків / Н.А. Пустовіт // Наук. записки. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вип. 5. – Вінниця: Держ. картогр. фабрика, 2001. – С. 59–62.
10. Калининкова М.В. Роль вузовского образования в формировании экологической культуры / М.В. Калининкова // Вестник РУДН. – 2003. – № 4–5.

11. Урсул А.Д. На пути к устойчивому будущему / А.Д. Урсул, А.Л. Романович // Устойчивое развитие. Наука и практика. – 2002. – №1.

Анотації

Володимир ОНОПРІЄНКО

Виховання екологічної свідомості студентів-аграріїв у позааудиторній діяльності

У статті наголошується на важливості формування екологічної свідомості студентів-аграріїв у позааудиторній діяльності. Пропонується здійснення екологічного виховання на засадах «глибинної екології» та на основі моделі, що ґрунтується на вченні В.І. Вернадського про ноосферу, з використанням виховних засобів та методів позааудиторної роботи.

Ключові слова: екоцентричний тип свідомості, «глибинна екологія», ноосфера, позааудиторна діяльність, екологічне виховання.

Владимир ОНОПРИЕНКО

Воспитание экологического сознания студентов-аграриев во внеаудиторной деятельности

В статье подчёркивается важность формирования экологического сознания студентов-аграриев во внеаудиторной деятельности. Предлагается осуществление экологического воспитания на основе «глубинной экологии», а также модели, базирующейся на учении В.И. Вернадского о ноосфере, с использованием воспитательных средств и методов внеаудиторной работы.

Ключевые слова: экоцентрический тип сознания, «глубинная экология», ноосфера, внеаудиторная деятельность, экологическое воспитание.

Volodymyr ONOPRIYENKO
Education of ecological consciousness of students-agrarians in extracurricular activities

The article stresses the importance of formation ecological consciousness of students-agrarians in extracurricular activities. Proposed implementation of ecological education on basis of «deep ecology» and the model, based on the teaching of V.I. Vernadskyi about the noosphere, with the use of educational means and methods of extracurricular work.

Keywords: ecocentric type of consciousness, «deep ecology», noosphere, extracurricular activities, ecological education.

Екологічні знання як компонент екологічної освіти і виховання

Тетяна ВОРОНЕНКО,

кандидат педагогічних наук, науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Формування екологічної культури підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення. Його актуальність зумовлена погіршенням екологічної ситуації у світі, що ставить під загрозу не лише здоров'я, а й життя людини, існування сучасної цивілізації та її розвиток у майбутньому.

Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 р. передбачає розвиток екологічного виховання й екологічної культури суспільства [1]. Школа має спрямувати зусилля на формування культурної особистості, здатної до активної суспільної і виробничої діяльності. З огляду на сучасний екологічний стан планети, розвиток екологічної культури стає одним із найважливіших завдань сім'ї і всіх навчально-виховних закладів.

Проблемам підвищення рівня екологічної культури молоді присвячені праці таких учених, як І.Л. Абалкіна, О.С. Мамешина, І.О. Моткін, С.С. Курюленко, Л.Д. Курняк, Г.Г. Науменко, Н.В. Пахомова, В.А. Процюк, Г.П. Пустовіт. Дослідники вважають,

що екологічна культура молоді безпосередньо залежить від рівня екологічної культури суспільства в цілому.

Загальна культура – це рівень розвитку людини, який виражається у типах і формах організації її життя і діяльності, а також у матеріальних і духовних цінностях, які вона продукує [2].

Культурні цінності створюються завдяки вихованню – систематичним і цілеспрямованим діям на особистість. Це пояснює необхідність здійснення виховних дій одночасно у різних напрямках. Тому екологічне виховання необхідно впроваджувати під час проведення уроків і заходів з будь-якого предмета.